

gentes & ꝥ. Ostende nobis Domine misericordiam tuam. ꝥ. Et salutare tuum da nobis. ꝥ Domine exaudi &. ꝥ. Et clamor meus &. Oremus. Actiones nostras quasumus Domine aspirando praeveni et adjuvando proseguere, ut cuncta nostra oratio et operatio a te semper incipiat, et per te capta finiatur. per Christum Dominum &. Amen.

(En gòtich).

A .VII. de desembre .any. M.D.XXVIII.<sup>o</sup> se acaba de scriure la present Regla.»

Per la copia

E. MOLINÉ Y BRASÉS

## EXPOSICIÓ SOBRE LO LIBRE «DE CIVITATE DEI» DE S. AGUSTÍ

(Continuación)

§ De aquesta uictoria s'esdeuench que Alba ne fou destrouida; e aço fuó lo fruyt de aquella uictoria en la qual après Ilion, que los grechs enderrocaren; e apres la ciutat de Leuinia, en la qual Eneas hauia fet son pelegrí e fugitiu regne, los deus troyans habitaren .III. ueguades. Mas per auentura aquests deus foren ia partits de aquella ciutat de Alba, e per ço fou ella destrouida, es a dir, que tots los deus, per los quals aquell Imperi ere stat en poder, s'eren departits, lexats lurs temples e altars e los lochs pus secrets on homí sacrificaua a ells, a fi que per la .IIII. a mutació hom creegues que per molt gran prouidencia Roma los fos comanada e dada a guardar. § Certes Alba los (destruya) desplaia, en la qual Amilius hauia regnat e de aquella gitat Munitor son frare, e Roma los plahia, on Romulus hauia regnat apres que hac mort son frare. § Mas ells dien que abans que Alba fos destroyda, lo poble de Alba ere ia transportat a Roma a fi que de aquestes .II. ciutats fos feta .I. na ciutat. Ara prengam que sie axí: aquella ciutat, qui ere stada mare de Roma e regne de Schaniús (1) fill de Eneas e lo .III. domicili dels deus dels Troyans, fou enderrocada per la ciutat sa [87] filla, es a dir per Roma. Mas abans que del romanent de aquells qui roman-gueren apres les batalles fos fet de .II. pobles .I. miserable e catiu aiustament e .I. poble, e y hac molta sanch escampada d'una part e d'altra. § ¿Que dire ió pus distinctament de les coses qui son stades fetes sots los altres Reys tantes de ueguades aquestes matexes batalles renouellades, qui per les uictories semblauen esser finades, e qui son

(1) *Ascani-us*.

stades acabades per tantes e axi grans morts e per moltes ueguades e apres que pau e ligança ere stada feta d'altra part, es stada la guerra moltes ueguades, es stada altra ueguada començada entre los genres e los sogres, entre lur linatge e aquells qui despuys ne son exits? Açò no fon pas petita significança de miseria e de captiuitat que de tots aquells Reys negu no tenca les portes de les batalles, es a dir, les portes que hom tencaua en temps de pau (1)

*Dsposicio sobre aquest capitol. Lo trasladador.*

En aquest .XIIII. capitol Monsenyor Sent Agusti recompte los mals que los Romans sufferiren desots los Reys de Roma apres lo Rey Numa, qui regna en pau, en special dels mals que sufferiren sots lo Rey Tullius Ostilius qui fon lo .III. Rey de Roma e lo primer apres de Numa, e no fa mencio dels mals que ells sufferiren (aj) en lo temps de Numa, per ço que en tot son temps ell regna en pau. § En aquest capitol ell fa .II. coses: Primerament recompte los mals que sufferiren dessots aquests Reys; Segonament demostra que los deus que aquests Romans hauien multiplicats per conquistar los bens temporals, ten solament e per esquivar axi matex los mals temporals, eren e son a menys prear e qui eren adorats sens causa. § La .II. na partida comença la on diu: tota ueguada aquests deus presidents, etc. § Apres con monsenyor Sent Agusti parla de la batalla dels Romans contra los Albans, ella es assats tocada en lo test, e si la tracta Titus Livius en lo primer libre de la primera decada, lo qual es de la nexença de la ciutat de Roma; e mogue Tullius Hostilius aquella batalla contra los Albans a dues fins; la .I. na per cobeiança de senyoria, la .II. na per exercitar ses gents qui hauien lexada o oblidada la guerra per la religio de Numa. § Apella Alba mare del poble roma, per ço [87 v.] que Eneas, qui deualla dels Troyans, fou fundada la ciutat de Leuina e despuys Alba e despuys Roma, e axi Alba ere mare del poble roma, e Roma ere sa filla e pus proisma que Troya, don Eneas ere deuallat. § De aquests .II. pobles eren Reys e Duchs Tullius de la part dels Romans, e dels Albans ere gouernador Mecius Suffecius. Aquests .II. Reys e Duchs, per lo iustament de Mecius, tractaren de metre la batalla sobre .VI. persones, es assaber, sobre .III. Romans e sobre .III. Albans; de la batalla dels quals nos nos passam per ço que lo test ne parla assats clar. Mas de la manera del (a) iurament qui fou fet entre los .II. Reys e entre los .II. pobles de romanir la senyoria a aquell qui los altres uençria, ell hi hac cert misteri e manera, lo qual Titus Livius met en són primer libre, e diu que aquest es lo pus antich tractat e couinença de fer pau e la pus anciana manera qui iames fos stada. Per la qual cosa, es assaber, que hi hauia .III. per-

(1) Las puertas del templo de Jano.

sonatges. Ells hi eren primerament los Reys de quiscuna part. Ells hi eren los preueres fecials de cascuna part. E si hi eren lo pare patrat (1) de cascuna senyoria, lo fecial ere lo preuera qui recomptaue e prenie les couinences e que axi matex algunes uegades portaua los desafiaments en cert abit e estament que ell hauia, es assaber, lo cap cubert d'un drap uermell, .I. na lança en sa ma, ferrada al .I. cap e cremada en l'altra, la qual con ell hauia fetes ses inuocacions als deus, specialment a Jupiter, del tort que les terres uehines los fahien, ell gitaua sa lança sobre la terra dels enemichs, don la .I. dels caps de la lança qui ere socarrat significaua cremar la terra dels enemichs; e lo ferre que tot deuia esser mes a la espasa. § La pare patrat ere aquell qui ere elegit del Rey e del poble per iurar en la anima d'ell e del poble e de tenir fermament les couinences e los tractats qui eren fets entre ells; ara ere la manera aytal que lo preuere fecial demanaua primerament al Rey si li daria actoritat e licencia de tractar e fer les couinences qui eren a tractar ab lo para patrat dels aduersaris; e aquella actoritat haguda en senyal de aquella actoritat a ell atorguada ell prenia .I. na erba qui ere en lo Capitoli que hom apellaua *sagmine* (2) e es dita de sancio *sancus* es a dir de fer e tractar couinences; aquella erba ere culli[88]da pura e ere consagrada; e de aquella ell tocaua lo cap e los cabells del pare patrat. E aço fet aquest preuera fecial present lo pare patrat de sa part e lo pare patrat de sos aduersaris tinent .I. na trua recitaua les leys, les maneres e les condicions de la couinença; e aquella recitada adreçaua ses paraules a Jupiter en dient: lo poble per qui io sou no falra (3) gens de tenir aquestes couinences, e si hi fall (3), sia per consell publich, sia per maluat engan yo requir a tu, Jupiter, que tu, de aquell iorn en auant, fires (4) lo poble per la manera que io ferire (4) aquesta trua, e que, de tant con tu es pus uigoros, tu fires (4) pus fort. E lauores feria (4) la trua de .I. na pedra la pus fort que ell podia. E per senblant uia o fahien los aduersaris. E eren totes aquestes couinences posades en scriptura en taules.

Après com monsenyor Sent Agusti diu: Aquí donques fou lo dempnatge de la .I. na part e de la altra etc., ell o diu per tal com axi los Albans con los Romans eren deuallats de Encas e de Scanius son fill; e si los apella lo linatge de Venus per ço que axi con es stat dit dessus en lo .III. capitol, hom tenia que Eneas ere fill de Anchises e de Uenus; e axi per ço con Anchises deualla de Jupiter, car los poetes fenyen que

(1) *Pare patrat* = *Patrem patratum*. El *pater patratus* era el jefe del colegio de los feciales. «Cum... volebant bellum indicere, *Pater patratus*, hoc est princeps Fecialium proficiscebatur ad hostium fines..... *Servius, ad Virg. Aen.*, XI, 53.

Véase sobre esta batalla y ceremonias concernientes al tratado entre Roma y Albania, *Tit. Liv., H. R., lib. I caps. XXIV y XXV*.

(2) *Sagmine* de *sagmen-inis* = *verbena*, hierba.

(3) Falra = *fal-t-a-ra* = *deficiet*, fall = *fal-ta*.

(4) Formas del verbo *ferir*; latin: *ferito*, *feriam*.

Jupiter de Electra engendra Dardanum; Dardanus engendra Eritonine; Eritonius Tros, don Tròya fou primerament dita; Tros engendra Assaracum, Assaracus engendra Capin, lo qual Capis engendra Anxises, e per ço los apella nets de Jupiter, axi con tots los altres qui deualen dels fills son apellats nets.

§ Apres monsenyor Sent Agusti met la crueltat del frare Oraci qui hauia uençuts los .III. Curaçes, lo qual mata sa sor en la entrada de la ciutat per ço con ell la uee plorosa con li uee aportar les armes de son afermat (1) que ell hauia mort; don tal dolor s en segui que tentost ell fou pres e iutiat a morir per aquells qui eren appellats .II. homens (2) qui eren .I. na manera de iutges axi con nos hauem dit açi dessus; mas Tulli qui hac pietat li consella que s apellas, e peniant aquella appellacio lo pare de aquell Oraci mostra lo gran be que ell hauia fet a la ciutat e en quina manera per sa força ell hauia sotsmesos los Albans a ella, e en quina (j) manera per deliu[88 v.]rar la ciutat de Roma ell romania sens fills; e en quina manera ere gran error de ueure ligar axi leiament les mans qui hauien deliurats los Romans de la seruitut dels Albans; e per aquestes paraules inclina en tal manera lo poble que n hagueren pietat e axi fou estort (3); mas en senyal de sa deliurança e que reconegues la cortesia que lo poble roma li fahia fons mes .I. gran trall (4) en lo traues de .I. na carrera e li fou mes lo coll desots en senyal de seruitut; e encara es appellada la carrera del trall, que hom appella propriament lo collar ab lo qual los bous laurauen. E si tu ne uols ueure bells mots e bell complant ueges Titus Liuius en son primer libre de la primera Decada (5).

Apres con ell diu que Virgili loa loablament Eneas etc., aquesta es .I. na istoria que tracta Virgili en lo .X. libre de *Eneydos* qui es aytal que com Macencius Rey dels Etrusians se combates contra Eneas, e fos Eneas en punt de ociure Macencius, .I. seu fill que ell hauia appellat Lausus lo deliura; e esdeuenchse que despuys Encas se combate contra aquest Lauzus e lo aucie, e con Eneas lo uee mort ell lo plora per ço con ell lo uee axi bell ioue infant.

§ Apres con ell parla de Marcus Marcellus qui plora per la ciutat de Seragoça nos ne hauem ia parlat sobre la esposicio del .VI. capitol del primer libre. § Apres com ell parla de la peresa dels Romans e diu que la batalla que Tulli feu contra los Albans aço fou per acostumarlos a ls batalles e tolre de peresa, Monsenyor Sent Agusti la pren del .VI. libre de *Eneydos* on Virgili diu:

(1) *Afermat* = lligat (?) = *fiàncé* (?), novio.

(2) *Duumviri*.

(3) *Es-tort-t*, de *ex-tort-um*: sacado, librado (?).

(4) *Trall*; latin: *tigil-l-um*. *vigueta*, madèro corto, *yugo*.

(5) Sobre este episodio de la muerte de la hermana de los Horacios, véase: *Tit. Liv., H. R., lib. I, cap. XXVI*; y *Dec., I, lib. I*, hacia la mitad.

*Ocia qui rumpet patrie desisdesque monebit*  
*Tullius in arma uiros et iam dissucta triumphis*  
*Acmina* (1).

E de aquestos uersos Monsenyor Sent Agusti pren lo .II. qui comença: *Tullius in arma uiros*, lo qual es noblament enpaltat en son test, axi com si Virgili uolgues dir que Tulli sera aquell qui rompra los homens ociosos e escomoura a armes les osts de la terra pererosos e ia desecostumats de hauer uictories. § Açò se acorda Titus Liuius en son primer libre de la naxença de Roma parlant en la persona de Tulli, del qual ell diu que per ço con ell uehia la ciutat esser pererosa ell demanaua per tot materia de exercitar los Romans en la batalla; e son aquests mots aytals en lati: *Senescere igitur [89] ciuitatem ratus undique materiam exercitandi belli querebat* (2).

§ Apres con monsenyor Sent Agusti allega e recita les paraules de Salusti, açò es son prolech: *In chatalinario*. Apres con ell parla dels gladiatos, ells eren axi apellats per ço que ells se combatien en les plaçes lo .I. contra l altre de coltells o de espases cors a cors; e comunament aytals coltellaiadors eren esclaus, axi con appar per Titus Liuius en lo .VII. libre de la segona batalla punicha; e aquests lochs al gunes uegades eren apellats arenes; algunes uegades enfiteatres; e eren dits arenes per los lochs qui eren sabullosos que hom apella arenes e per natura o per artifici. Quina cosa es teatre, enfiteatre, lo cirque e altres, nos ne hauem parlat açi desobre la esposicio del .XXXII. capitol del primer libre, e per açò nos nos en passam pus breument, Tota uegada hi ha diferencia entre lo cirque, teatre e amphiteatre. car en lo cirque eren fets los iochs circenses dels quals nos hauem parlat en lo .XXXII. capitols del primer libre; en lo theatre se fahien los iochs çeniques; en lo enphiteatre se fahien los iochs de aquests esgremidors qui s combatien entre si mateys, o per raho de abilitar o exercitar si mateys o per rao de gloria o per raho de algun loguer. E algunes uegades se combatien contra les bistics saluatges en la arena o salbo qui eren dins aquella emphiteatre que hom apella a uegades les arenes axi com són encara les arenes de Nemsse (?) (3) e de altres lochs; e eren aquestes arenes o emphiteatres tots rodons e y hauia padriços per ueure tot en torn, en muntant axi com de grau en grau, a fi que cascu o pogues ueure sens enpatxament; lo teatre cre mig rodon e en lo mig loch de aquest teatre ere la scene on hauia .I. na petita letrina e .I. na

(1) *Virg., Aeney., lib. VI, vers. 814-816:*

*Otia qui rumpet patriae, residesque movebit*  
*Tullus in arma uiros, et iam desueta triumphis*  
*Acmina*

(2) *Tit. Liv., H. R., lib I, cap. XXII: Senescere igitur civitatem otio ratus* (Tullius Hostilius), *undique materiam excitandi belli querebat*.

(3) *Nemsse*, tal vez *Nîmes* (Francia).

petita caseta on se fahien les iochs sceniques e de la qual exien aquells qui fahien los personatges.

§ Apres con ell parla del fruyt de la victoria que hagueren los Romans de Alba e que per ço ella fou destruida, aço es .I. na istoria que tracta Titus Liuius en son primer libre *De origine urbis*, on diu que apres que los .III. Oraçes romans hagueren uençut los .III. Curaçes albens per que lo imperi e la senyoria de tots [89 v.] .II. pobles fou transportada en los Romans. Aquesta pau desplague al comu de Alba e s en barallaren leiament Mecius de ço que ell hauia mesa tota la fortuna publica d Alba et tot lur imperi en .III. persones; e per ço que Mecius uiu que ell los desplahia, per plaura a ells ymagina en quina manera poria cobrar l imperi. Mas per ço com ell uiu que lo poble de aquella no ere bastant a combatre palesament contra los Romans, ell mogue secretament los pobles uehins axi com los Fidenans e los Uchiens a fer guerra contra los Romans prometentlos que ls ayderia secretament. Ara esdeuenchse que Tullius Ostilius se degue combatre contra aquests Ffidenants e Vehiens, e con ell se confias de la ost dels Albans e los manas e Mecius lur duch ab si mateix; axi com Tullius se uolgue aiustar a la batalla, Mecius ab los seus se n parti e munta en .I. na petita muntanya, qui ere apres de aqui, per girar si mateix a la partida qui hauria lo millor; e com Tullius apercebe aço, ell feu dir als Romans e cridaren sa ost que no s espaordissen gents del departiment dels Albans e que ells se n eren partits de son manament a fi de correrlos dessus de part derrere; e lauores los Romans qui s eren departits per la fuyta dels Albans se asseguraren e retornaren e s combateren axi uigorosament que ells destrofieren lurs enemichs; e aquells destonfits, Mecius deualla e comença a fer festa a Tullius de ço que ell hauia uençuts los enemichs; e Tullius aximateix comença a parlar molt cortesament a Mecius e li dix que ell hauia fet sauiaement de ço con s en ere muntat en aquella muntanya, e dissimula fins al endema fenyent que ell uolgues fer .I. sollennial sacrifici que apellaua lustral qui ere de .V. en .V. anys e la feu .I. aplech e feu pendre Mecius e li proposa la traycio que li hauia feta, e con no ere digne de uiure el feu ligar a dos carros tirants la .I. contra l altra per tal manera que ell fou troçejat per peçes; e aço fet enderrocha los murs de la ciutat de Alba, e abate, e aresa tota la uila, e los ciutadans de aquella transporta a Roma, e feu de los .II. pobles .I.; e per ells habitar los dona .I. na muntanya qui s apella lo munt Çelion, on ell mateix habita; e axi peçeia en [90] vna hora ço en que hom hauia mesos. CCCC. anys a fer. E fou Alba la .III. a ciutat en la qual los Troyans hauien mes successivament lo cap de lur regne, es assaber, la primera Ilion, la .II. na Leurna, la .III.a Alba, la .IIII.a Roma.

§ Apres con ell parla dels poetes de batalla, nos ne hanem parlat dessus en lo .IX. capitol de aquest libre: on monsenyor Sent Agusti parla dels deus dels Romans, e diu que ara los desplague, ell o diu per manera dè escarn e de truffa.

*Quina fou la exida o la fi dels Reys Romans (1). Capítol XV,*

Donques neguns de aquests Reys no pogueren regnar en pau sots la guarda de tants deus (2), tota uegada ¿quines foren los fins de aquests Reys? Sie iusta la flateria de la faula mentirosa de Romulus per la qual es testimoneiat esser reebut en los çels con a Deu; vegen alguns de lurs istorians qui dien que, per sa crueltat, ell fou peççciat peça a peça per lo Senat, e que hi hac .I. nici, que ell apella Julius Proculus, qui per sobornacio diu que Romullus ere aparegut a ell e que, per ell, ell manaua al poble que fos adorat ensemps ab los altres deus; e per aquesta manera fou lo poble roma refermat e pacificat, lo qual s ere començat aualotar contra lo Senat de ço que l havién mort. E per aço axi mateix que quant aquest Romulus fou mort, fou eclipsi del sol, lo qual eclipsi la folla multitut del poble, ignorant que aquell eclipsi fos fet per son dret cos natural, lo atribuhia als merits de Romulus axi com lo sol hagues tristor de sa mort. § Mas hom no deu per aço pus creure que ell sia estat mort, ne aço esser stat iutiat crim per ço si lo sol hauia escurida sa claredat que hauia acostumada de donar de iorn en iorn, axi con fon fet uertaderament con Ntro. Senyor Ihesu Xrist fou crucificat per la crueltat e fellonia dels iueus. La qual escuradat o eclipsi de sol es assats demostrat esser uengut no pas per la uertadera regla del cos de les esteles, car lauores ere la pascha, dels iueus, *la qual* (3) per ueritat es feta e sollennizada en plena luna, *mas lo eclipsi de sol* regularment no ue sino en la fi de la luna. § De aquesta recepcio de Romulus entre los deus, Ciceró, es a dir Tullius, diu que fou a [90 v.]ssats pus cuydada (4) que feta, con loantlo en sos libres que feu de la cosa publica per la bocha de Scipio, ell diu axi: «Tant ha ell guanyat que per ço que lo sol soptanament escuri, ell no apparech mes, e per ço hom cuyda que ell fos estat mes ab los deus en lo nombre de aquells: la qual oppinio ia mes persona mortal no pogue aconseguir sens molt gran gloria de uirtut, es a dir, que ell no fos molt granment perfect» (5). Mas ço que ell diu: soptosament Romulus no apparech pus, per çert ço deu esser entes o per força o per uiolencia de la tempesta o que per la leiura del crim la cosa fon feta axi secretament, que hom no sabe que s esdeuench; car los altres istorians aiustaren ab lo eclipsi del sol, que ell hi hac gran e soptosa tempesta, la qual per tot çert o ella hauia

(1) Traducción muy libre del título: *Qualis Romanorum regum vita atque exitus fuerit*.

(2) Este principio es añadido al texto por el traductor, pues comienza: *Ipsorum autem regum qui exitus fuerunt?*

(3) Pergamino muy manchado; hemos suplido esta palabra *la qual* y las siguientes subrayadas *mas lo eclipsi*, deducidas de alguna letra que borrosamente llega a leerse.

(4) *Cuydada* — *imaginada* — *putatam*, texto latino.

(5) *Tul. Cic., L. 2, cap. 10.*

donada occasio a fer lo crim o ella consuma o acaba o mata a Romulus. Qual merauella, car de aquest Tullius Ostilius qui fou lo .III. Rey dels Romans apres Romulus, lo qual fou senblantment mort per lamp diu aquell mateix Sciçero en sos propis libres que per aço hom no creegue que Tullius, qui mori de aytal i axi uergonyosa mort, fos reebut entre los deus, iatsia que ell fos mort de senblant mort con Romulus — que aquesta cosa ere prouada o al menys los hauia hom a aço amenats que ells o crehien — ells no la uolgueren publicar ne diuulgar, ço es a dir, no la uolgueren tant auilanir, la qual fora axi mort enuilanida ell l aguessen laugerament atribuida algun altre. Encara diu clarament aquest meteix Ciçero en ses *inuentiuës* (1) aytals paraules: «Nos hauem eleuat tro als deus immortals Romulus qui funda aquesta ciutat, ço es, Roma per benuolença e per renomenada», no pas que aço sia ueritat, mas a fi que per los merits de ses uirtuts la beneuolença li mostras axi exaltat, e que ell ne fos renomenat per tot. E encara diu aquest mateix Ciçero en son libre, lo qual es intitulat *In orçensio dialogo* (2), parlant dels eclipses reclas (3) ..... tals paraules entre les altres e que fa aço de aquestes mateixes (3) ..... eclipsis axi con feu en la mort de Romulus quant fou mort (3) ..... feta en abscuracio del sol; e certes en aquest pas ell (3) ..... mencio de dir la mort de aytal hom; car ell o diu mes per [91] per manera de disputacio que per manera de loarlo. Mas tots los altres Reys del poble roma exceptat Numa Pompilius e Anchus Marcius, los quals foren morts per malaltia çcom orribles fins hagren ells e con moriren de maluades morts axi aytal con ia he dit? Tullius Hostilius qui uençe e destroui Alba fou mort per .I. lamp ab tota sa casa e familia; § Priscus Tarquinius fou mort per los fills de son predecessor; Seruius Tullius fou mort en molt maluat fet per Tarqui l ergullos son genre, qui per aquest fet succehi apres ell en lo regne. Ne per aytal e axi gran homey perpetrat en la persona del mort bon Rey de aquest poble roma, los deus no partien ne lexaren lurs temples, altar ne lòchs sagrats on hom los adoraua, los quals deus sofferiren, axi con dien alguns, la mesquina de Troya esser cramada e destrouida per los Grechs, per ço que ells foren comoguts e fellons contra los Troyans per lo adulteri de Paris. Mas, ço qui es pitior, quant Tarqui hac mort son sogre Seruius, ell succehi en lo Regne apres ell. § Lauores aquests deus no s en partiren, mas foren presos e veren regnar aquest maluat homeger per la mort de son sogre que ell mateix hauia mort; e ab ells li ueren hauer lauor e gloria de moltes de batalles e de moltes uictories, e edificar lo Capitoli de les despulles e robe-ries preses (4); e ultra aço ells sofferiren lur subiran rey o deu Jupiter

(1) Quiere decir: *inuentives*. Cic., *Orat. III in Catilinam*.

(2) *In Hortensio dialogo*.

(3) Texto ininteligible por lo carcomido del pergamino.

(4) Texto latino: et de *manubiis* Capitolium fabricantem.... *Manubiae* =

esser mes e regnar en aquest molt alt temple fet per .I. homeier. Ne certes, ell no feu pas aquest Capitoli quant ell ere innocent, e apres aquestes coses, ell fou foragitat del regne per sos merits; mas ell uench al regne per ço que ell comes axi gran crim com de matar son sogre a fi que ell edificas en aquell loch lo Capitoli. Mas la causa per que ells lo gitaren fora lo regne dels Romans e defora los murs de la ciutat, no fou pas per aço que ell hagues forçada Lucrecia—car aço no fou pas peccat—(1), ni lo peccat de son fill, lo qual crim fou comes no pas solament ell ignorant mas ell stant absent; car lauores ell fahia guerra per lo poble roma contra .I. na ciutat que hom apellaua Ardea e tenia lo siti denant aquella; § nos no sabem que ell hagues fet si la conexença de aquest crim [91 v.] fet per son fill fos uengat entro ell. E tota uegada sens sperar ne esprouar son iutiament, que ell pogues hauer retut per aquesta falta, lo poble li leua l imperi. E apres ço que ells hagren rebut sa ost, ells lo costrengueren a lexarlo; quant ell retorna a Roma hom li tenca les portes e no lo y lexaren entrar. Mas apres aço que aquest Tarquin l ergullos hac molt Roma treballada e agreuiada per grans e greus batalles, per ço con ell hauia amenat alli e escomogut contra los Romans moltes gents lurs uehins a fi de retornar en lo regne, despuys aço que aquells en los quals se fiaua l agren lexit e que ell no poch recobrar aquell regne, ell se n ana star en .I. petit castell apellat Tuscula qui ere apres de Roma, en lo qual estech ab sa muller .XIIII. anys en pau e feu assats petita e pobra uida e lla enuell e fina sos iorns (2), per auentura de mort mes desijable que no feu son sogre Priscus Tarquinus qui fou mort per son gendre, § don sa filla no fou ignorant del fet axi com hò m diu. E tota uegada los Romans no appellaren aquest Tarqui lo cruel o maluat, mas appellarenlo Tarqui l ergullos, per ço que per l ergull qui ere en ell, ells no podien sofferir l'ergullos estat real que ell tenie. E del crim de son molt bon sogre que ell hauia mort, los Romans ne feeren pocha mencio e l hagueren en axi gran despit que apres aço ells feren lur Rey de aquell Tarqui; don io m marauell si hom no te pus gran crim ço que los Romans apres tal crim perpetrat li reteren tal loguer con es de ferlo Rey. § Ne per aço los deus no s en partiren ne lexaren lurs temples ne

*manu-hibiae; Gel., Lib. XIII, cap. XXIV;..... praeda dicitur corpora ipsa rerum, quae capta sunt: manubiae vero appellatae sunt pecunia a quaestore ex venditione praedae redacta.....*

(1) Pàrrafo traducido y modificado con amplitud; texto latino: Quod vero eum Romani regno postea depulerunt ac secluserunt moenibus civitatis, non ipsius de Lucretiae stupro, sed filii peccatum fuit, illo non solum nesciente sed etiam absente commissum.

(2) Verdaderamente en esta població se refugió Tarquinio, pero no murió en ella; véase Tit. Liv., II, cap. XV: Tarquinius, spe omni reditus incisa, exsultum ad generum Mamilium Octavium Tusculum abiit. Lib. II, cap. XXI: Insignis hic annus est nuntio Tarquinii mortis. Mortuus est Cumis, quo se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum contulerat.

lurs altars. E si per aventura hi ha algu qui ls defena e digue que per aço ells romangueren a Roma, que ells poguessen los Romans mes punir per traballs e turments que ells no ls podien aydar per benifissis a ells decebent e agreuiant de bones uictories e ençalçant de molt greus batalles. Aytal fou la uida dels Romans sots lo governament dels deus Reys en aquest loable temps de aquella cosa publica tro a tant que Tarqui l'ergullos derrer Rey de Roma fou gítat fora del regne. Durant lo qual governament de aquests Reys que poch dura, ço es, entorn .CCXLIII. anys, iatsia que totes les uictories per ells hagren durant aquest temps fossen compartides per tanta e axi gran escampament de [92] sanch e per tals e axi grans captiuitats e dolors que apenes pogren ells crexer en aquest temps l'imperi .XX. milles de ample en torn la ciutat qui fan .X. legues o .IIII. o .V. al pus, lo qual espay de conquesta ia no auingue que sie ne deia esser comparat a la conquesta e territori de la pocha ciutat de Getula! (1).

DR. GUMERSINDO ALABART

(Continuará)

## NOTICIAS

Acaba de perder la Academia el socio de número D. Salvador Sanpere y Miquel, cuya recepción se celebró en 1908. También ha fallecido el correspondiente D. Joaquín de La Llave, general de ingenieros, entrado en nuestra Corporación en 1903. La Academia ha hecho constar en acta el más profundo sentimiento por estas irreparables pérdidas.

OBRAS RECIBIDAS: *Noticias y documentos históricos del Condado de Ribagorza hasta la muerte de Sancho Garcés III (año 1035)*, por M. Serrano y Sanz (Madrid, 1912); publicación de la «Junta para ampliación de estudios e investigaciones científicas». — *El elemento germánico en el Derecho Español*, por Eduardo de Hinojosa (Madrid, 1915); publicación de la citada Junta. — *Manuscritos árabes y aljamiados de la Biblioteca de la Junta*, noticia y extractos por los alumnos de la Sección árabe, bajo la dirección de J. Ribera y M. Asín (Madrid, 1912); publicación de la

(1) Final muy arreglado; texto latino: *quantum spatium absit ut saltem alicujus Getulae civitatis nunc territorio comparetur!*